

כשירות תקשורתית

יעדים נדרשים והצעות לפעילויות המקדמות את השגתם

הקדמה

תחום הכשירות התקשורתית כולל שני היבטים: **ידע לשוני וכישורי שיח**.

ידע לשוני כולל היבטים שונים ברמת המילה – פונולוגיים, מילוניים ומורפולוגיים, ברמת המבט – תחביר וברמת צירופי מבעים – השיח (discourse).

כישורי שיח כוללים את היכולת להשתמש בשפה למטרות תקשורת בין-אישית באופן ההולם את הנסיבות ואת ההקשר החברתי-תרבותי. הם מתבצעים בשלושה תהליכים תקשורתיים: **מנגנוני**

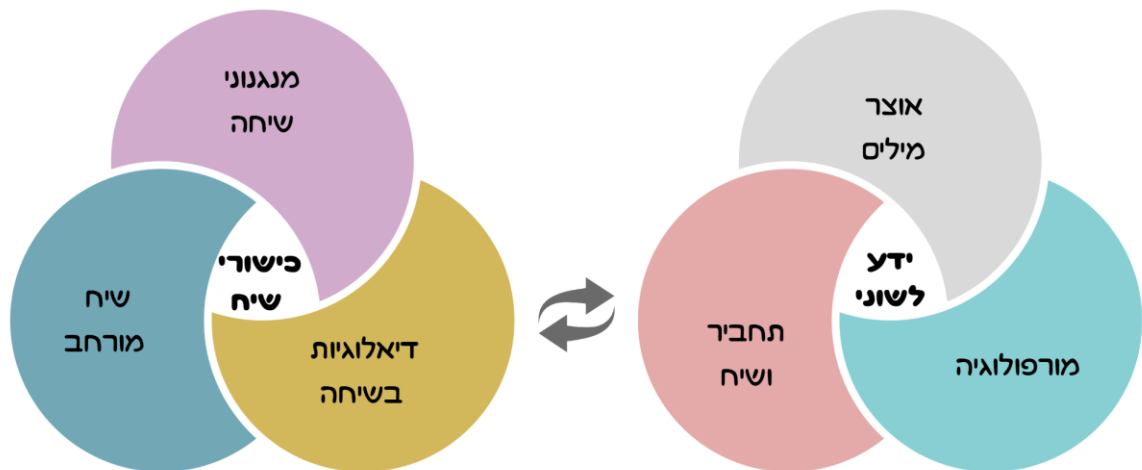
שיחה, דיאלוגיות בשיחה ושיח מורחב.

הכשירויות התקשורתיות מתפתחות לאורך השנים – הידע הלשוני הופך עשיר יותר ויכולות השיחה והשיח משתכללות ומשרתות את היכולת התקשורתית של דובר השפה. במקביל הן משרתות את התפתחותן של יכולות השפה הכתובה – רכישת הקריאה והכתיבה וההבנה וההפקה של טקסטים כתובים. הלמידה הבית ספרית מעלה את המודעות למאפיינים של השפה ולדפוסי השיח, ואלה מהווים חלק בלתי נפרד מהמטען התרבותי שהילדים רוכשים.

בתרשים מוצגים רכיבי הידע הלשוני והתהליכים התקשורתיים. רכיבי הידע הלשוני קשורים זה בזה וכך גם התהליכים התקשורתיים. בין הידע הלשוני וכישורי השיח מתקיימים יחסי גומלין: רכיבי הידע הלשוני משרתים את כישורי השיח, וככל שהשיח רחב יותר ומגוון, וככל שהילדים מתנסים בו בהקשרים שונים ורבים, כך הוא מעשיר את הידע הלשוני. כל אחד מהרכיבים הללו מתואר בהרחבה בתוכנית הלימודים.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

עקרונות להעשרה, לטיפול ולפיתוח הכשירות התקשורתית

- ← ההוראה של תחומי הכשירות התקשורתית – הידע הלשוני וכישורי השיח – מביאה בחשבון את יכולות הדיבור של הדוברים ואת השפה העברית כשפת אם ומטרתה היא להעשיר, לטפח ולפתח את הידע הקיים.
- ← הידע הלשוני וכישורי השיח נרכשים ומתפתחים בהקשרים תוכניים ותרבותיים מגוונים – דבורים וכתובים.
- ← העשרת הידע הלשוני, טיפוחו ופיתוחו נעשים:
 - * דרך חשיפה לשפה תקינה ובמשלב לשוני תואם;
 - * דרך יצירת הזדמנויות שיח רבות ועידוד הלומדים לשוחח ולהביע את עצמם;
 - * דרך פיתוח יכולת החשיבה על הלשון (מודעות לשונית);
 - * דרך היכרות של מונחים המתארים תהליכים בלשון (דוגמה: 'חריזה') ומבנים לשוניים (דוגמה: 'שורש').
- ← הלמידה בתחומי הכשירות התקשורתית אינה מנותקת מהקשר. היא נעשית בתוך הקשר רלוונטי ואותנטי לצורכי הלומדים בהווה ובעתיד, בגן, בבית הספר ומחוצה להם והיא משלבת למידה מפורשת ומכוונת תוך ניצול הזדמנויות למידה אקראיות.
- ← **ההוראה המפורשת** כוללת שיח על המבנים הלשוניים, והאופן שבו הם פועלים בשפה, ועל דפוסי השיח המאפשרים תקשורת פורה.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

- ← **הלמידה האקראית** נעשית תוך זיהוי הזדמנויות שבהן אפשר להרחיב את השיח סביב תופעות לשוניות לסוגיהן (דוגמה: למה ילדים טועים ואומרים 'עיפרונים?').
- ← הלמידה המפורשת והלמידה האקראית מביאות בחשבון את הידע של הלומדים. הן מתבססות עליו וקושרות את הידע החדש לידיע הקיים.
- ← הלמידה נעשית תוך כיבוד ההבעה האישית והלשון הייחודית לכל דובר, ותוך התייחסות למוסכמות השימוש בשפה בהקשר החברתי-תרבותי.
- ← עידוד הלומדים לשוחח ולהביע את עצמם והרחבת הזדמנויות השיח בין הלומדים לבין עצמם ובין הלומדים והגננת או המורה הם הדרך המיטבית להעשרה, לטיפול ולפיתוח הכשירות התקשורתית.

בלוחות הבאים מתוארים **היעדים הנדרשים בתחומי הכשירות התקשורתית** (הידע הלשוני וכישורי השיח), **מגוון ההתנהגויות המעידות על השגתם**, לצד **הצעות לפעילויות המקדמות את השגתם**.

הלוחות מחולקים לשלוש תקופות גיל ומביאים בחשבון את המאפיינים הייחודיים של הסביבה החינוכית ואת היכולות ההתפתחותיות של הלומדים – 'מאפייני הלומד':

גן צעירים – גילים 3 – 4

גן בוגרים – גילים 5 – 6

כיתות א-ב

כשירות תקשורתית

יעדים נדרשים והצעות לפעילויות המקדמות את השגתם

כיתות א-ב

ידע לשוני
אוצר מילים
יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם אוצר מילים הולך ומרחב – מילים נדירות ומילים מופשטות מתחומי ידע שונים, מילים עם משמעויות ספציפיות ומדויקות, ומשמעויות חדשות למילים קיימות. <u>מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:</u> 1. מכירים מושגים חדשים מתחומי המקצוע השונים הנלמדים (למשל, חיבור, חיסור) ומעולמות תוכן ההולכים ומתרחבים (הר געש, כדור הארץ). 2. מבינים משמעויות מופשטות ופחות שכיחות (למשל, אכזבה, התחשבות, שמועה) 3. מבינים מילים נדירות שפוגשים בטקסט הכתוב (למשל, המולה, מתרוצצים, עלטה). - לרוב מבינים את המשמעות אך לא מפיקים את המילים עצמן. 4. משתמשים במילים בעלות משמעויות דומות למילים קיימות, אבל המילים מביעות משמעות ספציפית יותר (למשל, משוחח, מנמנם, מאייר, מנתר, עגבנייה מעוכה, סלט קצוץ). 5. משתמשים בפעלים מנטליים לתיאור רגשות ומחשבות (למשל, מהסס, מתלבט, מאמין, מעדיף). 6. משתמשים בתארים ספציפיים ומדויקים המתארים אובייקטים (למשל, שקית אטומה, שולחן מחוספס), בתוארי תכונה המתארים אנשים או בעלי חיים (למשל, זללן, שעיר, מאולף), ובתוארי הערכה (למשל, סרט משעשע, שיעור משעמם).

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

7. משתמשים בצירופי מילים מסוג קולקציות ("לא בא בחשבון"), מבני סמיכות וביטויים (למשל, הכרת הביטוי "ברור כשמש").

8. מבינים בהדרגה צורות ביטוי מטפוריות (למשל, גננת חמה, פרצוף חמוץ).

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

עקרונות דידקטיים לקידום רכישה של אוצר מילים:

1. רכישה של אוצר מילים תיעשה בהקשרים אותנטיים באופן אקראי ובאופן מפורש.
2. רכישת אוצר המילים תהייה מעוגנת בתוכן ובהקשר. יש לחשוף את הילדים לאוצר מילים מגוון בהקשרים טקסטואליים אחרים. כמו כן, חשוב ליצור הזדמנויות לחשיפה חוזרת לאוצר המילים שהילדים הכירו.
3. יש לספק לילדים הזדמנויות להתנסות בשיח מורחב תוך שימוש במגוון שמות, פעלים מדויקים ותארים מגוונים לרבות אוצר מילים רגשי.
4. יש לספק לילדים סביבה לימודית עתירת ידע בנושאים מגוונים הקרובים והרחוקים מעולם.
5. יש לעורר את סקרנותם האינטלקטואלית ולפתח שיח מורחב בהקשרי התוכן השונים. לעודד את הילדים לתאר ולהסביר תופעות.
6. יש להדגים לילדים שימוש בשפה עשירה ומגוונת בשיח האוטנטי.
7. יש להרבות בקריאה של ספרים ושירים ולפתח עם הילדים שיח אורייני אודות ההתרחשויות בסיפור והמצבים המנטליים של הדמויות.
8. יש לאתר הזדמנויות להעמקה ולחקירה של מילים שנלמדו בהקשרי תוכן שונים. חקירת המילים תיעשה תוך התייחסות למשמעותה, למבנה שלה (ידע פונולוגי ומורפולוגי) ולאופן כתיבתה (ידע אורתוגרפי ומורפואורתוגרפי).

הצעות לפעילויות המקדמות רכישה של אוצר מילים:

* קריאה משותפת של טקסטים מסוגים שונים וניהול שיח דיאלוגי אודות התכנים והרעיונות.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

- * הקראה מרובה של ספרי ילדים המלווה בשיח, בדיאלוג ובפרשנות.
- * איסוף מילים חדשות בהקשרים טקסטואליים ואחרים וחקירתן (ראו פרקטיקת "חקירת מילים" בתוכנית "קול קורא! לקידום שטף הקריאה").
- * משחקי מילים מתקדמים יותר (לדוגמה, משחקי אסוציאציות, אנלוגיות).
- * עידוד קריאה מרובה של ספרי ילדים, כתבי עת וירחונים לילדים וספרי עיון.
- * עידוד כתיבה: פעילויות המעודדות כתיבה למטרות שונות המצריכה שימוש באוצר מילים המתאים לתוכן, לסוגה ולסגנון השיח (סיפורים, מכתבים, כיתה רפלקטיבית, תיאור חוויה ועוד).
- * פעילות חקר נושא: בחירת נושא (למשל, חלל, בעלי חיים, מדינות) ואיסוף מילות תוכן הקשורות אליו.
- * משחק "מילים במעגלים": הצגת מילה מרכזית (למשל "ים") וכל ילד מוסיף מילה הקשורה אליה במעגלים רחבים יותר (למשל, גלים, חוף, קונכייה).
- * "דיג מילים": "דגים" מילים מבריקה (קופסה) ויוצרים **צירופי מילים: מבני סמיכות וקולוקציות** (למשל: שולפים "ילדים" ו"גן" - יוצרים "גן ילדים"; "מעבר" ו"חצייה" יוצרים - "מעבר חצייה"; "שינה" ו"עמוקה" יוצרים - "שינה עמוקה").
- * מילוי מילים בטקסט חסר (קלוז) קצר: פעילות הדורשת בחירה של מילות תוכן מתאימות והתאם דקדוקי. (ראו תוכנית פדגוגית: "השלם החסר").
- * יצירת "מפות מילים": יצירת מפת מילה או מושג סביב מילים מרכזיות שנלמדו בהקשרים שונים. מפת המילה תכלול מספר קטגוריות ואפיונים: הגדרה, שימושים נפוצים ומגוונים במילה, מילה נרדפת, מילה מנוגדת, קולוקציות ומשמעויות מטאפוריות.
- * דיונים מעמיקים על משמעויות מילים וביטויים בהקשרים שונים.
- * "תמונה שווה אלף מילים": ניתוח תמונות אומנות או תצלומים עשירים בפרטים והעשרת אוצר המילים לתיאורם.
- * הכרת ביטויים וניבים בהקשרים אותנטיים. יצירת מילון ניבים וביטויים כיתתי.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

* מיון והגדרות מילים: משחקים כגון: מיון לקטגוריות (כלי רכב, בגדים), מציאת 'היוצא דופן' והגדרות – מדגישים את ההיבטים הסמנטיים של שמות העצם. בנוסף הפעילויות האלה מזמנות שימוש במשפטים מורכבים המסבירים את הבחירה (לדוגמה: כולם באותה קבוצה כי לובשים את כולם; התפוח לא מתאים כי הוא לא בגד; תפוז הוא פרי הדר בצבע כתום שאוכלים בחורף).

הצעות לפעילויות:

1. פעילות מיון של פריטים לקטגוריות היא נקודת מוצא טובה לפעילות אשר ממוקדת ביוצא דופן ובהגדרות.
2. משימת יוצא דופן יכולה להיות חלק ממשחקי המיון. הדגשים במשימה הם לא רק מציאת הפריט השונה, אלא גם ההסבר המתלווה לבחירת הפריט יוצא דופן.
3. משימת הגדרה יכולה להיעשות בדרכים שונות. לדוגמה: הפריטים מוצגים לפני הילדים, אחד הילדים חושב על פריט מסוים ומגדיר אותו. במקרה הזה אפשר להסתפק ברמזים מועטים, וכל רמז המאפשר את בחירת הפריט הוא מצוין. המשימה הופכת מאתגרת יותר כאשר הפריטים לא נמצאים לפני הילדים, והדובר צריך לקחת בחשבון את העובדה הזאת. מומלץ שהמורה תבנה עבור הילדים דגם שיסייע להם בהמשך המשימה. לדוגמה: אני חושבת על משהו ששייך לקבוצת הפירות וקופים מאוד אוהבים לאכול אותו, הוא בצורת ירח ויש לו קליפה...

הרחבות בתחומים ספציפיים

תארים והפכים

הפעילות מדגישה את ההיבט הסמנטי של תארים רבים, הכולל שני קצוות של התואר, למשל גבוה – נמוך, מחוספס – חלק, נקי – מלוכלך ועמוק – רדוד. הפעילות המוצעת מרחיבה את רפרטואר התארים בכלל, ואת השימוש בתארים ספציפיים ומדויקים בפרט, ומתרחבת לפעילות מטה-לשונית של התאמי מין/שם עצם/שם תואר בהקשר סדיר (צלחות רטובות) ולא סדיר (שולחנות רטובים).

הצעות לפעילויות:

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

- * אפשר לאסוף פריטים בכיתה, להתבונן על פריטים או להציג תמונות של חפצים. עבור כל פריט המורה משיימת את הפריט ומוסיפה לו תואר (לדוגמה: בית גבוה, שולחן מלוכלך, תמונה יפה, חלון פתוח, פאזל מפורק). התלמידים צריכים לחשוב על ההפך (לדוגמה: בית נמוך, שולחן נקי). בהמשך התלמידים יכולים להציע את התארים בעצמם. לדוגמה: ילד חושב על פריט, ילד אחר מוסיף לו תכונה וילד נוסף (או כל ילדי הגן) אומרים את ההפך. אפשר לשחק את המשחק בהקשרים שונים, אפשר לחזור על אותם התארים בהקשר של שמות עצם שונים (סולם גבוה), ומוסיפים תארים חדשים (הנדנדה תפוסה – הנדנדה פנויה).
- * בהמשך למשחק המטה־לשוני יחיד-רבים של שמות העצם מרחיבים את המשחק להתאם של מין ומספר: לדוגמה: שולחנות גבוהים, כסאות רטובים.
- * כותבים את המילים ומשחקים משחק זיכרון.

מורפולוגיה

השגת שליטה במערכת הנטייה המחויבת;
מרחיבים את הידע על קשרי גזירה בין מילים ובאמצעותו מרחיבים את אוצר המילים וכך המודעות הלשונית הופכת מפורשת יותר.
מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

נטייה

1. שולטים במערכת הנטייה של שם העצם, הפועל, התואר ומילות היחס, ומתמעות השגיאות בהתאם מין.
2. משתמשים בנטיית צורות הזמן בפועל.
3. רוכשים את הידע של צורות הנטייה יוצאות הדופן (תינוקות, שולחנות), והשגיאות הולכות ומצטמצמות.
4. מתחילים לרכוש את הידע של צורות הנטייה הלא מחויבת – צורת השייכות. מבינים את הצורות שפוגשים בספרים – "ביתו", "חברו", אך לא מפיקים את הצורות האלה.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

גזירה

1. מתבססים על קשרי שורש בין מילים להפקה של שמות, פעלים ותארים מדויקים וספציפיים ומפיקים בצורה נכונה את המילים (למשל, מתופפים בתוף, מעופפים עופיונים)
2. מפגינים מודעות מפורשת לקשרים בין מילים (מסבירים שהתנהגות תינוקית היא התנהגות של תינוק).
3. משתמשים באופן נכון בבנייני הפועל הפעילים (למשל, מרחיקה, מקרבת) ושולטים במעברים בין בניינים (הילדה רוכבת על הסוס, אבא מרכיב את הילדה).
4. משתמשים בתוארי תוצאה המבוטאים בבנייני הסביל של הפועל ("גזור"; "שבור"; "מורכב"; "מוצף"; "מחובר"; "מקושט"; "מקופל").
5. לומדים את המושג "שורש" וקושרים בין הידע המפורש לידע קודם שהתפתח מגיל צעיר.

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

עקרונות דידקטיים להרחבת הידע המורפולוגי:

הרחבת הידע הלשוני תיעשה בהקשרים שונים השזורים בלמידה האוריינית בכיתה. העיסוק בידע המורפולוגי יכלול תהליכי התבוננות במילים בהקשרים אותנטיים ושימת לב למבנה המילה (צורני השורש והתבנית – משקלי השם ובנייני הפועל, צורני הבסיס והמוספיות) ולרכיביה הדקדוקיים.

הצעות לפעילויות המקדמות ידע מורפולוגי:

פעילויות המדגישות קשר בין מילים על בסיס שורש ומשמעות כגון: משחקי מיון מילים לפי משפחות מילים.

* התנסויות בהטיית מילים (פעילות שיכולה להיעשות בשיח או כחלק מהתנסויות בקריאה).

* לימוד מבנה הסמיכות באמצעות משחקים ויצירת משפטים.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

- * חקירה מורפולוגית: איתור מילים מהותיות בהקשרים טקסטואליים שונים וחקירתן מבחינה סמנטית, לקסיקלית ומורפולוגית. התבוננות על מילים דרך המשמעות והצורה שלהן תרחיב את הידע של התלמידים על אודות מבנים סדירים ושכיחים במערכת הכתב העברי.
- * השלמת טקסט עם מילים חסרות (קלוז): הפעילות מבוססת על השלמת מילים בטקסט חסר בלמידת עמיתים, בחינת ההשלמות בהוראה מונחית בקבוצה קטנה (ראו תוכנית פדגוגית: "השלם החסר").
- * "תחנת מחקר": תחנות לימוד שבהן התלמידים חוקרים תהליכי יצירת מילים חדשות בעברית (הלחמה, גזירה, שאילה וכדומה).

הרחבות בתחומים ספציפיים

יחיד-רבים סדיר-לא סדיר: מטה-לשון

ריבוי של שמות עצם הוא מאוד לא סדיר. אנחנו לומדים שמות עצם בצורת הזכר מסתיימים ב-ים ובצורת הנקבה ב-ות. אבל, שמות רבים אינם ניטים באופן סדיר זה (לדוגמה: ביצים, חלונות, כסאות, שולחנות, סולמות) ולעתים הריבוי יוצר שינוי ממשי במילה (עפרונות, דובים). המטרה היא לעורר את המודעות לחוסר הסדירות.

הצעות לפעילויות:

- * אוספים פריטים או מתבוננים בפריטים בכיתה או מציגים תמונות. מתחילים בצורת היחיד וכולם משלימים את הריבוי (דוגמה: תפוח אחד הרבה...). מתחילים בפריטים שהריבוי שלהם הוא סדיר בזכר (תפוח, סכין, כפתור...), עוברים לפריטים שהריבוי שלהם הוא סדיר בנקבה (חולצה, ילדה, תמונה, כפית...), ועוברים לפריטים שהריבוי שלהם אינו סדיר (מפתח, חלון, שולחן, כיסא, ביצה, עיפרון, לב, אישה, איש ועוד).
- * מקשיבים לתשובות של התלמידים ואפשר לנהל דיון: חלק מהילדים אומרים חלונים וחלק אומרים חלונות, זה מבלבל.... אם אומרים חלונים, אז למה לא חלונים? אפשר להיעזר בספר 'ככה זה בעברית' של דתיה בן דור, המדגיש את חוסר הסדירות בשפה.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

ככל שהילדים בוגרים יותר, אפשר להשתמש במונחים המפורשים – זכר ונקבה, לבחון את התכונות של שם העצם ולדבר על תופעת האי־סדירות.

* משחק "מילים מבלבלות": על כל קלף מופיעה מילה ברבים. מרימים קלף ובוחרים איפה לשבץ אותו בלוח:

נקבה	זכר	
חולצות, עגבניות, בנות	תפוחים, שעונים, ילדים	מילה "לא מבלבלת"
ביצים, נשים	חלונות, כסאות, וילונות	מילה מבלבלת 😊

פעילויות לביסוס המונח הלשוני שורש ולהבנה של קשרי שורש בין מילים:

פעלים אינסטרומנטליים

פעלים אינסטרומנטליים הם פעלים הקשורים למכשירים או חפצים (סולם – מטפסים; מברג – מבריגים). בעברית, פעלים רבים קשורים בקשרי שורש לחפץ שאותו הם מתארים, אך לא כולם. הפעילות מעודדת את השימוש בפעלים ספציפיים, מרחיבה את רפרטואר הפעלים, ומעוררת את המודעות לקשרי שורש בין מילים.

פעלים אינסטרומנטליים הם כלי מצוין להקניה של המונח הלשוני שורש.

הצעות לפעילויות:

* נקודת המוצא היא שהתלמידים מודעים לקשרי שורש בין מילים, אבל אינם מכירים את המונח המפורש. מתחילים את הפעילות בהעלאה של הידע הקיים. משחקים במשחק החפצים והפעולות שלהם – אפשר להכין סדרה של קלפים עם חפצים שונים ולחשוב על קטגוריות שונות – למשל, כלי כתיבה: עם עיפרון כותבים, עם דבק מדביקים, עם מספריים גוזרים ועם מחדד מחדדים.

* מקשיבים לצלילים של המילים – מתי שומעים צלילים דומים ומתי לא? ממיינים את החפצים לפי העיקרון הזה, וכותבים את החפץ והפועל המתאים לו.

* מתבוננים במיון ומזהים את האותיות הדומות בעמודה שבה הצלילים דומים – מגדירים את המושג שורש.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

- * מרחיבים את הפעילות למשפחות נוספות, לדוגמה: בעלי מקצוע והפעילות שלהם (בנאי –בונה) או מקומות והפעילות שנעשית בהם (במסעדה סועדים). גם כאן אפשר לזהות זוגות המקיימים קשרי שורש ואחרים שאינם מקיימים קשרי שורש.
- * קוראים ספרים המעלים את המודעות המורפולוגית. לדוגמה הספר: נומי ורוני והדוב יעקב מאת מאיר שלו.
- * יוצרים משחק זיכרון: בקלף אחד החפץ ובקלף האחר הפעולה. מזהים את הזוגות, ושוב, מחלקים לפי זוגות שיש להם את אותו השורש וזוגות אחרים.

תארים תוצאתיים

תארים תוצאתיים מתארים תוצאה של פעולה. לדוגמה: סחטנו את המיץ ועכשיו הוא סחוט; הרכבנו את הפאזל ועכשיו הוא מורכב; הרטבנו את החולצה ועכשיו היא רטובה. הפעילות מזמנת מפגש עם לקסיקון מגוון, בונה את התשתית להמשך – ללמידה של פעלים בסביל, ומחזקת את ההבנה של קשרי שורש ותבנית בין מילים.

הצעות לפעילויות:

- * הפעילות יכולה להתחבר היטב לפעילות של הפעלים האינסטרומנטליים. לדוגמה: מה עושים עם פאזל? מרכיבים? ואחרי שמרכיבים – הפאזל....מורכב; מה עושים עם מסרק? מסרקים או מסתרקים, ואחרי שמסתרקים, השיער שלנו... מסורק; מה עושים עם מברשת שיניים? מצחצחים שיניים, ואז השיניים שלנו... מצוחצחות.
- * אפשר להדגיש גם את נושא התהליך: מה עשיתי בבוקר? צחצחתי שיניים עם מברשת שיניים ועכשיו השיניים שלי מצוחצחות, וגם – לבשתי את הבגדים ועכשיו אני לבוש.
- * ממשיכים עם כתיבה של משפטים. אפשר לבנות משפטים שבהם הילדים משלימים את המילה החסרה. המילה החסרה יכולה להיות הפועל: _____ את הקיר ועכשיו הוא צבוע, או התואר: הלבשנו את הבובה ועכשיו היא _____.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

תוארי תכונה

תוארי תכונה מתארים תכונות של האדם או בעל חיים, ורבים מהם הם תארים גזורים במשקל קטלן בצורת הזכר (שתקן) וקטלנית בצורת הנקבה (חייכנית). הפעילות מרחיבה את רפרטואר התארים, ובייחוד תוארי הערכה, ומחזקת את המודעות לקשרי שורש ולקשרי תבנית בין מילים.

הצעות לפעילויות:

מכילים שתי בובות או תמונות של בן ובת ואפשר לכנות אותן בשמות (לצורך ההדגמה – דן ורונית). מתחילים בהדגמה: דן מאוד אוהב לשחק נקרא לו שתקן ורונית מחייכת כל הזמן, נקרא לה... חייכנית. ממשיכים במשחק ומעבירים את השרביט לילדים. כל ילד יכול לומר מה הוא אוהב לעשות, ונמציא לו שם בהתאם: אוהב לשחק – שחקן, אוהב לרקוד – רקדן, אוהב לחבק – חבקן, אוהב לשיר – שירן?

* התארים יכולים להיות אמיתיים וכמובן גם מומצאים. ההמצאות היצירתיות הן למידה חשובה ומעולה ומוסיפות הומור למשימה.

* אפשר לשחק את המשחק גם דרך תכונות של בעלי חיים (כלבים נבחנים, חתולות זללניות...)

* כותבים יחד "שיר תכונות" – אחד של בנים ואחד של בנות: ילדה ששותקת היא שתקנית, ילדה שצוחקת היא צחקנית, ילדה שמרעישה היא מרעישנית / רעשנית, וכן הלאה.

שם פעולה

שמות פעולה הם שמות עצם מופשטים הנגזרים מפעלים. הם נרכשים בשנות בית הספר היסודי המאוחרות, אבל ניצני הרכישה הם כבר בגן ובשנות בית הספר המוקדמות. לדוגמה: שמות של חוגים מייצגים את הפעילות: בחוג ציור לומדים לצייר ובחוג ריקוד לרקוד.

הצעות לפעילות המקדמות היכרות עם שמות פעולה:

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

- * אפשר לדבר על חוגים (חוג בישול, חוג ציור) ולהוסיף פינות או חוגים כיד הדמיון הטובה. המורה אומרת את שם הפעולה והתלמידים מנחשים מה עושים בה (הפועל). מה עושים בפינת הלבשה? בפינת האכלה? בפינת חיבוק? בפינת הרכבה? בחוג רכיבה?
- * קל יותר לזהות את הפעולה על פי שם הפעולה, ולכן מתחילים בכך שהמורה אומרת את שם הפינה או החוג. אפשר להמשיך ולבקש מהתלמידים שהם ימציאו את שמות החוגים או הפינות, כלומר, הם מציינים את שם הפעולה.
- * כותבים שיר או משימת השלמה בדומה לפעילויות הקודמות.

תחביר ושיח

יעדים נדרשים ומגוון התנהגויות המעידות על השגתם

התבטאות במשפטים מחוברים ומורכבים להשגת מגוון מטרות תקשורתיות.

מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעד:

- * מתבטאים במשפטים מחוברים (לדוגמה, "הכלב קפץ, הוא רץ מהר ותפס את החתול."), במשפטים כוללים (לדוגמה, "ביקשתי שיקנו לי רכבת חשמלית וטרקטור.") ובמשפטים מורכבים (לדוגמה, "הפרח התייבש כי לא השקו אותו").
- * מביעים עצמם ביחידות שיח מורחבות בשיח הדבור ובאופן הולך ומתפתח גם בשיח הכתוב.
- * משתמשים במבנים תחביריים מגוונים כמו משפטי שאלה, משפטי שלילה ומשפטי תנאי הכוללים הרחבות של חלקי המשפט בצורה מחוברת או מורכבת.
- * משתמשים במשפטים מחוברים ומורכבים מקושרים ולכידים.
- * משתמשים במילות תפקוד מגוונות (כגון: מילות יחס, כינויי גוף, מילות קישור).
- * מחברים משפטים בצורה "משורשרת" באמצעות קשרים שכיחים המציינים הוספה וזמן (אחר־כך, ואז), וקשרי חיבור ושעבוד המציינים את הקשר שבין חלקי המשפט (כגון, קשרי זמן: אחרי ש...; קשרי תנאי: אם...אז; קשרי סיבה: בגלל ש...; קשרי תכלית: כדי

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

ש... (לדוגמה: ילד כותב: "הלכתי לישון מוקדם כי הייתי עייף מאוד". ילד מבין את המשפט "הילד ששיחק בכדור נפל").

* משתמשים במגוון מאזכרים באופן מדויק ויעיל (הוא, אותו וכדומה).

פעילויות המקדמות את השגת היעדים

הצעות לפעילויות המקדמות את הידע התחבירי והשיח:

* חקירת משפטים בהקשרים טקסטואליים כחלק מפעילות להעמקה ברעיונות ובהבנת הטקסט. שימת לב לאופן ארגון הרעיונות, להצגת הרצף והסיביות.

* התנסויות בשיח אורייני מורחב.

* עידוד כתיבה בהקשרים שונים למטרות שונות. פעילויות כתיבה המאתגרות את השימוש במבנים תחביריים מגוונים ובמילות קישור (כתיבת סיפור, הוראות משחק, ניסוי, שחזור אירוע או חוויות).

* משחקי הרכבת משפטים עם מילות קישור שונות.

* השלמת טקסט חסר (קלוז), הפעילות מבוססת על השלמת מילים בטקסט חסר בלמידת עמיתים, בחינת ההשלמות בהוראה מונחית בקבוצה קטנה (ראו תוכנית פדגוגית: "השלם החסר").

* פעילויות המתמקדות בהבנת תפקידי מילות התפקוד.

* "שרשרת סיבה ותוצאה": פעילות שבה כל תלמיד כותב אירוע על רצועת נייר, והתלמיד הבא אחריו כותב תוצאה המתקשרת לאירוע בעזרת מילות קישור.

* קריאת סיפורים וכתיבתם מחדש תוך הפעלת מניפולציה של הטיה. למשל: הטיה של סיפור מלשון זכר לנקבה; מיחיד לרבים.

* משחקי תפקידים מורכבים הדורשים התאמת סגנון השיח. עידוד כתיבה: יצירת הזדמנויות מגוונות לכתיבה אותנטית, נרטיבית ורפלקטיבית.

* הפקת סיפורים המבוססים על מדרשי תמונות וסידור תמונות ברצף (קישור לפעילות).

* קריאה תיאטרלית שיתופית: הבחנה בין דיבור ישיר ועקיף, זיהוי האמצעים הרטוריים המסמנים את הדיבור הישיר.

משרד החינוך

המזכירות הפדגוגית, אגף שפות
הפיקוח על הוראת העברית בגיל הרך וביסודי

* פעילות חקר בטבע: תיעוד ניסוי מדעי פשוט תוך שימוש במבנים תחביריים מורכבים לתיאור תהליכים ("כאשר שמנו... התרחש... מכיוון ש...").

* משחק "עורכים צעירים": פעילות בחברותה לקריאה ביקורתית של טקסט משובש מבחינה תחבירית. הילדים צריכים לשפר את השגיאות התחביריות ולתקן.

* יצירת "טקסט משודרג": עבודה בחברותא לשיפור טקסט פשוט באמצעות הוספת מילות קישור, מאזכרים ומבנים תחביריים מורכבים יותר. תהליך החשיבה המשותפת וההיוועצות מלווה בהעלאת הצעות וקבלת החלטות לקסיקליות.

* "סרט אילם מדובב": צפייה בקטע מסרט אילם וכתיבת דיאלוגים עם מגוון מבנים תחביריים.

* הוראת במרחב: פעילות של הוראות במרחב מעודדת את השימוש במילות יחס מרחביות, ובו בזמן מזמנת שימוש במבנים תחביריים מורכבים. הילדים הם שמנחים את חבריהם. בדומה למשחק 'חם קר', אלא שכאן האתגר וההתמקדות הם בבניית ההנחיות יותר מאשר במציאת החפץ. אפשר לשחק את המשחק בדרכים שונות, למשל, הנחיות בשלבים: "לך לכיוון החלון, ועכשיו תסתכל לצד של הארונות, תפתח את הארון ותסתכל בתוך הקופסה". מומלץ שהמורה תדגים ותציע את מודל ההנחיה כך שהילדים יוכלו להישען עליו. אפשר ליישם את הרעיון גם בהנחיות מורכבות יותר, לדוגמה: בנייה של דגם מקוביות.

* מדרשי תמונה וסיפורים לפי תמונות ברצף.